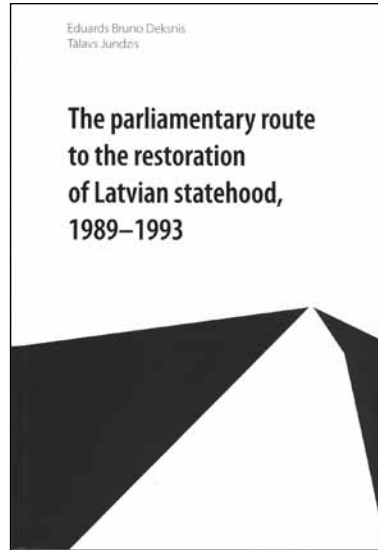

KĀ TIKA ATRASTS CEĻŠ UZ LATVIJAS NEATKARĪBU

Tālavš Jundzis. *Latvijas valsts atjaunošanas parlamentārais ceļš. 1989–1993*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2010. 116. lpp.

Eduards Bruno Deksnis, Tālavš Jundzis. *The Parliamentary Route to the Restoration of Latvian Statehood, 1989–1993*. Rīga: Latvian Academy of Sciences, Baltic Centre of Strategic Studies, 2010. 144 p.

Pagājušā gadā Latvijas sabiedrība plaši atzīmēja Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas 20. gadskārtu. Tik nozīmīga vēstures notikuma jubileja vienmēr rada radošu pacēlumu pētnieku vidū, jo publikai ir nepieciešams speciālistu profesionālais skatījums uz jau daļēji piemirstu notikumu gaitu, tā gaida racionālu skaidrojumu kardinālajam politiskajam pavērsienam un, galvenais, atbildi ne vien uz jautājumu “Kā tas notika?”, bet arī — “Kāpēc tas tā notika?”, jo, kā mēs šodien nereti esam spiesti atzīt, nebūt ne katreiz sabiedrību skurbinošās ieceres un vīzijas ir pārtapušas gandarījuma sajūtu sniedzošajā realitātē.

2010. gada nogalē LZA Baltijas stratē-

ģisko pētījumu centrs publicēja divas neliela apjoma grāmatas attiecīgi latviešu un angļu valodā ar praktiski vienādu nosaukumu “*Latvijas valsts atjaunošanas parlamentārais ceļš. 1989–1993*” resp. “*The Parliamentary Route to the Restoration of Latvian Statehood, 1989–1993*”. Taču kļūdaini būtu uzskatīt, ka otrā grāmata ir pirmās tulkotā versija. Katrai grāmatai ir oriģināls priekšvārds. Latviešu valodā izdotās grāmatas priekšvārda autors ir LZA akadēmiķis prof. Jānis Stradiņš, kurš pievērsās Latvijas neatkarības atjaunošanas vēstures historiogrāfijas pārskatam, norādot uz jau paveikto un vēl pētāmiem tēmas aspektiem un problēmām. Savukārt angļu grāmatas priekšvārds

pieder LTF pirmā priekšsēdētāja Daiņa Ivāna spalvai, kurš kodolīgi raksturojis trešās Atmodas vēsturisko jēgu un Latvijas Tautas frontes vietu tajā.

Latviešu valodā izdoto grāmatu sarakstījis LZA viceprezidents *Dr. habil.* Tālav Jundzis, bet angļu valodā izdotai grāmatai ir divi autori — ilggadējs Eiropas Komisijas darbinieks *Dr. Eduards Bruno Deksnis* un Tālav Jundzis. T. Jundzis jau agrāk lasītājam pazīstams kā Latvijas neatkarības atjaunošanas vēstures pētnieks, sākot ar 1998. gadā iznākušo kolektīvo darbu “Latvijas valsts atjaunošana 1986–1993”. Īpaši atzīmējams ir apjomīgais rakstu, atmiņu un dokumentu krājums “4. maijs” T. Jundža redakcijā (2000), kas ļauj detalizēti izsekot procesiem, kuri sagatavoja Neatkarības deklarācijas pieņemšanu 1990. gada 4. maijā, kā arī fundamentālā kolektīvā monogrāfija “Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšanas ceļš 1945–1991” (2008), kurā T. Jundzis sniedzis nevardarbīgās pretošanās pēdējā 1990.–1991. gada divvaldības perioda detalizētu un izsvērtu analīzi. T. Jundzis ir bijis izpētes notikumu aktīvs dalībnieks, tādēļ labi zina tā laika politiskās norises ne tikai pēc dokumentiem vai aculiecinieku atmiņām, bet arī pēc personīgās pieredzes. Klātbūtnes efekts T. Jundža darbos izmantots pārdomāti — autors raksta par pieredzētajiem notikumiem, izvairoties no savas lomas akcentēšanas tajos.

E. B. Deksnis līdz šim vairāk bija pazīstams ar Eiropas Savienībai veltītiem darbiem, īpaši jāatzīmē pamatīgais darbs Eiropas integrācijas izpētē “Eiropas apvienošanās... integrācija un suverenitāte” (1998), kā arī aktuālā 2007. gada Lisabonas līgumam veltītā grāmata “Lisabonas līgums un Eiropas Savienības konstitucionālie pamati” (2008). Ieiešana Latvijas jaunākās politiskās vēstures izpētē ir bijusi saistīta ar E. B. Dekšņa uzstādījumu panākt, lai Latvijas neatkarības atjaunošanas ceļš būtu labāk izprotams Rietumu

lasītājam, sniedzot distancētu skatījumu uz notiekošo, tā, lai emocionāls vēstures procesu vērtējums neaizsegtu lasītājam notikumu objektīvo loģiku.

Angļu valodā publicētā grāmata ir domāta ārzemju lasītājam, tādēļ tajā pamatīgi skaidroti un raksturoti jautājumi Latvijas vēsturē, kas Latvijas lasītājam jau ir labi zināmi pēc daudzām citām publikācijām un vecākās paaudzes cilvēkiem arī pēc personīgās pieredzes. Tādu zināšanu Rietumu lasītājam nav, tādēļ angļu valodā publicētās grāmatas pirmajā nodaļā raksturota 20. gs. veidojusies politiskā situācija Latvijā, sākot ar 1939. gada Molotova–Ribentropa paktu un 1940. gadā īstenoto Baltijas valstu piespiedu inkorporāciju Padomju Savienībā, turpmāk pievēršot uzmanību trešās Atmodas cēloņiem, opozicionāro politisko spēku organizēšanās procesam M. Gorbačova liberalizācijas politikas gaisotnē.

Savukārt latviešu valodā izdotajā grāmatā pirmā nodaļa iesākta ar situācijas raksturojumu, kāda 1989. gadā valdīja dažādās nacionāldemokrātiskajās organizācijās attiecībā uz politiskajiem pamatmērķiem un to sasniegšanas taktiku, iztiekot bez atskata pagātnē.

Atzinīgi jāvērtē tas, ka angļu valodā sarakstītajā darbā Latvijas ceļš uz neatkarības atjaunošanu tiek lielā mērā rādīts kontekstā ar divu pārējo Baltijas valstu neatkarības atgūšanas procesu, kā arī detalizētāk tiek izgaismota Rietumu valstu, sevišķi, ASV politika Baltijas jautājumā.

Abu grāmatu nosaukums norāda uz autoru mērķi šajos pētījumos — raksturot Latvijas neatkarības atjaunošanas politiskos mehānismus. Tās ir vērtējamas kā vērtīgs pienesums Latvijas jaunākās politiskās vēstures izpētē, jo autori, tās rakstot, ir rūpīgi studējuši Latvijas Valsts arhīva LR Augstākās Padomes un Latvijas Kompartijas CK fondus, uzmanīgi iepazinušies ar izpētes perioda dažādās politiskās orientācijas presi un periodiku, memuāriem, kā arī iepriekšējiem vēsturnieku pētījumiem, ko apliecina kvalitatīvais

zinātnisko atsauču aparāts. Angļu valodā izdotajā grāmatā atrodamas arī atsauces uz ASV un Kanādā publicēto presi, ASV valstsvīru memuāriem, trimdas publikācijām, angļu valodā publicētajiem dokumentiem un pētījumiem. Rezultātā zinātniskajā apritē ir iekļauti jauni vēstures fakti. Abu grāmatu pielikumos ir ietverti nozīmīgāko tēmu raksturojošo dokumentu teksti. Angļu valodas izdevuma dokumentu klāsts ir plašāks, jo paralēli Latvijas institūciju izdotajiem aktiem šeit ir publicēti arī Latvijas valstiskās neatkarības atzīšanu apliecināšie akti, kurus izdevušas Krievijas, Eiropas Kopienas, ASV, PSRS kompetentās institūcijas. Ļoti noderīgs tēmas pētniekam vai arī nesenās Latvijas vēstures interesentam varētu būt angļu izdevumā pievienotais plašais (8 lpp.) dažādās svešvalodās publicēto grāmatu saraksts. Abās grāmatās ir daudz fotoattēlu, tostarp, dokumentu fotokopiju, kas padara vēsturiskās norises vizuāli uztveramas (piemēram, lasītājs var redzēt, kā izskatījās Latvijas Republikas pilsoņu apliecības, vai arī pircēja vizītkarte Rīgas pastāvīgo iedzīvotāju apkalpošanai, kas liecināja par šodien jau piemirstu pirmās nepieciešamības preču deficītu veikalos utt.). Abu darbu noslēdzošajā daļā ievietota svarīgāko notikumu hronoloģija. Latviešu izdevumā hronoloģijas atskaites punkts ir 1989. gada 26. marts — PSRS tautas deputātu vēlēšanas, bet angļu valodā hronoloģijas veidotāji, izprotot ārvalsts lasītāja aptuvenās zināšanas par Latvijas vēsturi, notikumu gaitu sākuši ar 1918. gada 18. novembri, Latvijas valsts proklamēšanas datumu, virzoties caur 40. gadu traģiskajām peripetijām Latvijas tautas likteņos un Baltijas valstu inkorporācijas PSRS sastāvā neatzišanas liecībām uz PSKP līdera M. Gorbačova 80. gadu liberalizācijas kursa radīto nacionālo politiskās aktivitātes uzbangojumu. Abās grāmatās hronoloģija tiek noslēgta ar jaunievēlētās 5. Saeimas sanākšanu 1993. gada jūlijā un Valsts prezidenta ievēlšanu, tā atjaunojot valsts konstitucionālo iekārtu atbilstoši 1922. gada Satversmei.

Recenzējamajās grāmatās tiek raksturoti divi ceļi uz Latvijas neatkarības atgūšanu — parlamentārais (nacionāldemokrātiskajiem spēkiem cīnoties par vairākuma iegūšanu vēlēšanās uz Latvijas PSR likumdošanas institūciju — Augstāko Padomi) un tā saucamais tiesiskais ceļš, 1940. gadā okupētās Latvijas Republikas pilsoņiem un to pēcnācējiem, ievēlot Pilsoņu kongresu kā savu pārstāvniecību. Parlamentāro ceļu aizstāvēja un praksē īstenoja Latvijas Tautas fronte, kamēr nacionāli radikālākie spēki 1989. gadā ķērās pie tiesiskā ceļa bruģēšanas, veidojot pilsoņu komiteju tīklu. Abos darbos pamatoti aizrādīts, ka, neskatoties uz juridiski pamatoto pilsoņu kustības ideju, tai pietrūka politiskā reālisma, taču tā netieši ietekmēja LTF virzību uz Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu, atmetot tādas iepriekš uzplauksnijušas alternatīvas kā ierobežota suverenitāte jauna tipa Padomju Savienības federācijā vai, piemēram, Otrās republikas dibināšana.¹ Diemžēl, recenzējamo grāmatu autori nav akcentējuši nostādni, kas vairākkārtīgi tika formulēta LTF vadības dokumentos, ka tā atzīst parlamentāro ceļu par prioritāru, uzskatot pilsoņu komiteju veidošanu kā alternatīvu gadījumā, ja parlamentārais ceļš nebūtu sekmīgs Latvijas neatkarības atgūšanas centienos.²

LTF uzvara ar absolūtu pārsvaru Latvijas PSR AP vēlēšanās un pēc tam Neatkarības deklarācijas pieņemšana Latvijas PSR 12. sasaukuma AP 1990. gada 4. maija sēdē ar kvalificēto balsu vairākumu bija tie notikumi, kas padarīja pilsoņu kustību par vairs nepieprasītu alternatīvu. Augstākās Padomes LTF deputātu frakcijas atteikšanās no sadarbības ar Pilsoņu kongresu, ko piemin autori, acīmredzot, noteica ne vien nevēlēšanās dalīties iegūtajā varā, kā to atzīmē T. Jundzis (sk. latviešu grāmatas 22. lpp.), bet arī nepieciešamība ievērot zināmu līdzsvara politiku attiecībā uz latviešu un krievvalodīgajiem iedzīvotājiem, lai nepieļautu reakcionāro spēku (LKP, Interfrontes u.c. satelītorganizāciju) ietekmes pieaugumu pēdējo vidū.

Būtisks ir jautājums, kas ir izvirzīts angļu valodā publicētajā darbā, kā Latvijas neatkarības atjaunošanu vispār bija iespējams sasniegt, ejot parlamentāro ceļu, resp. darbojoties Latvijas PSR likumu ietvaros? Autori, šķiet, ir snieguši uz to pārliecinošu atbildi, norādot, ka formāli deklarētās padomju konstitucionālās normas bieži neatbilda to politiskajām reālībām, piem., Padomju Savienībā tika deklarēta federatīvā valsts iekārtas fikcija, līdz ar to Latvijas PSR AP it kā bija iespējams, balstoties uz Latvijas PSR konstitūcijas normām, pat balsot par atdalīšanos no PSRS (sk. angļu grāmatas 36. lpp.). Saprotams, ka vienpartijas sistēmas apstākļos šis fiktīvais federalisms atkāpās faktiskā unitārā centrālisma spiediena priekšā (kā, piem., to pierādīja 1959. gada dramatiskie notikumi Latvijā), taču pēc tam, kad, 11. sasaukuma Latvijas PSR AP nacionāldemokrātiskās kustības pacēluma ietekmēta, grozīja LPSR konstitūcijas 6. pantu, kas noteica PSKP varas monopolu, reālā politiskā situācija radikāli mainījās un vēlēšanas uz Latvijas PSR AP notika atbilstoši jaunam vēlēšanu likumam uz vēlētāju brīvas izveles pamatiem. Savukārt jaunievēlētā LPSR AP, kuras vairākums vairs nebija hierarhiski pakļauts PSKP, varēja piepildīt agrākās LPSR konstitūcijas fikcijas ar reālu saturu, pieņemot lēmumus, izejot no Latvijas tautas vēlēšanās paustās gribas. Šādas pārmaiņas sekmēja politiskās dzīves liberalizācijas kurss, ko īstenoja PSKP reformatoru vadība Maskavā, atzīstot tā saucamo sociālistisko plurālismu.

Šķiet, ka turpmākajos pētījumos būtu jāpievērš uzmanību arī tādām Atmosdas politiskās dzīves fenomenam kā komunistisko ideoloģisko klišeju efektīva izmantošana nacionāldemokrātisko organizāciju darbībā, realitātē veicinot komunistiskās iekārtas demontāžu. Piemēram, nosodot Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija lēmumu "Par darbību pilsoņu komiteju veidošanā", LTF Domes valdes 1989. gada 25. jūlija paziņojumā tika norādīts, ka ar "šo lēmumu tiek

pārkāptas elementāras cilvēka tiesības, katras nācijas pašnoteikšanās tiesības, tās tiesības, par kuru svētu ievērošanu tik ļoti cīnās PSRS valdība un PSKP".³ No šī paziņojuma varētu izdarīt paradoksālu secinājumu, ka pilsoņu kustība atbilda PSKP idejiskajām nostādnēm, kamēr augstākminētais Latvijas PSR AP lēmums bija ar to krasā pretrunā.

Zināmas grūtības autoriem ir radījušās pārejas perioda politiskās sistēmas un to institūtu raksturojums. Tā, piem., latviešu valodā izdotajā darbā

T. Jundzis atzīmējis, ka 1990. gada vēlēšanas uz Latvijas PSR AP nosaukt "par brīvām un demokrātiskām nevarēja" (15. lpp.), bet citā vietā atzīst, ka jaunā Augstākā Padome "bija ievēlēta nosacīti brīvās un salīdzinoši demokrātiskās vēlēšanās" (25. lpp.). Kā argumenti šo vēlēšanu brīvības un demokrātiskuma apšaubīšanai minēta PSRS bruņoto spēku klātbūtne, to karavīru un viņu ģimenes locekļu tiesības piedalīties vēlēšanās, kā arī tiesības vēlēties PSRS pilsoņiem, kuri ieradās Latvijā pēc Otrā pasaules kara un viņu pēcnācējiem, un citiem PSRS pilsoņiem, kas vēlēšanu laikā īslaicīgi uzturējās Latvijas teritorijā.

Te tomēr ir vietā jautājums, par kāda formāta vēlēšanām ir runa? Ja iepriekš minētie nosacījumi būtu atkrituši, tad tās vairs nebūtu Latvijas PSR AP, bet gan Latvijas Republikas parlamentārās institūcijas vēlēšanas, taču iepriekš bija nepieciešams pasludināt Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu, lai radītu pamatu jaunai konstitucionālajai kārtībai. Savukārt, ja mēs runājam par Latvijas PSR AP vēlēšanām, tad tās ir atzīstamas par ievērojami demokrātiskākām un brīvākām nekā 1989. gada PSRS tautas deputātu vēlēšanas (nemaz jau nerunājot par klasiskā padomju totalitārisma perioda vēlēšanām ar to fantastiskajiem 99,99% balsu, kas tika nodotas par mistiskā komunistu un bezpartejisko bloka kandidātiem), jo šajās vēlēšanās sabiedriskajām organizācijām netika piešķirta apriora deputātu kvota un izvirzītos kandidātus

nevarēja nobremzēt vēlēšanu apgabalu priekšvēlēšanu sapulces, tika atmests daudzpakāpju vēlēšanu princips. Tātad galīgā izvēle palika vēlētāju ziņā, kuri varēja brīvi nodot savas balsis kā par tiem kandidātiem, kas iestājās par Latvijas neatkarības atjaunošanu, tā arī par tiem, kas aizstāvēja Latvijas palikšanu PSRS sastāvā. Nevar arī būt runa par kādiem vēra ņemamiem ierobežojumiem kandidātu izvirzīšanā, priekšvēlēšanu aģitācijas jomā, vai nopietniem pārkāpumiem, saskaitot nodotās balsis, tika īstenoti tiešu, vienlīdzīgu, aizklātu, vispārēju vēlēšanu principi uz vienmandātu absolūtās mažoritārās vēlēšanu sistēmas pamata. Bez šaubām, zināmu iespaidu uz vietu sadalījumu Latvijas PSR AP atstāja nevēlamie pēckara migrācijas procesi, kā arī karavīru piedalīšanās vēlēšanās, tomēr šie faktori būtiski neietekmēja pārliecinošo spēku samēru par labu Latvijas neatkarības atjaunošanas atbalstītājiem. Kā pamatoti norādījis T. Jundzis, uz LPSR AP vēlēšanu laiku LKP nācās piedzīvot katastrofālu uzticības zaudēšanu sabiedrībā (24. lpp.) — kā latviešu, tā arī ievērojamā nelatviešu daļā, jo to uztvēra kā birokrātisku, no tautas atsvešinātu nomenklatūru, kurai svešas nacionālās un reģionālās intereses, tādēļ opozīcija — frakcija “Līdztiesība” — spēja iegūt mazāk par vienu trešdaļu deputātu mandātu, t.i., 59 no 201 (latviešu grāmatas 25. lpp.). Ja atsakāties atzīt 1990. gada LPSR AP vēlēšanas par demokrātiskām un brīvām, tad var nonākt līdz negribētai konsekvencei — jāsāk apšaubīt Latvijas neatkarības atjaunošanas juridiskā pamata — Neatkarības deklarācijas — atbilstība tautas gribai, jo to taču būs pieņēmusi likumdošanas institūcija, kas ievēlta nebrīvās un nedemokrātiskās vēlēšanās. Lieki teikt, ka tieši šāds vēlēšanu formāts laupīja reakcionārajiem LKP vadītājiem spēkiem pietiekamu tiesisku pamatu tiešas PSRS prezidenta pārvaldes ieviešanai un neļāva Maskavā izvirzīt jautājumu par vēlēšanu likumības apšaubīšanu. Domājams, ka šis diskutablais jautājums prasa tālākus pētīju-

mus Latvijas konstitucionālo tiesību vēstures jomā, apzinoties arī Igaunijas un Lietuvas pētnieku teorētiskās nostādnes.

Pievēršoties grāmatu materiāla struktūrai, jāatzīmē, ka latviešu valodā izdotā grāmata iedalīta trijās nodaļās, kur pirmā nodaļa veltīta neatkarības atgūšanas stratēģijai un taktikai pārejas periodā (1989–1991), otrā — aplūko padomju varas atjaunošanas centienus (1990–1991), bet trešā pievēršas Latvijas valsts atjaunošanai pēc tās starptautiskās atzīšanas (1991–1993). Angļu valodā izdotajā pētījumā ir astoņas nodaļas — daļēji tādēļ, ka materiāla apjoms ir plašāks, bet daļēji arī tādēļ, ka tās struktūras kritēriji ir ne vien hronoloģiski, bet arī priekšmetiski. Attiecībā uz hronoloģisko dalījumu ir jāatzīmē, ka līdzšinējā literatūrā par pārejas periodu ierasts saukt periodu no 1990. gada 4. maija līdz 1991. gada 21. augustam (tādus ietvarus tam atrodam arī angļu valodā izdotajā grāmatā (sk. 51.–68. lpp.), atbilstoši attiecīgajiem Latvijas Republikas konstitucionālajiem aktiem, kas noteica tā sākumu un beigas un kuru raksturoja divvaldības stāvoklis. Ja latviešu valodā izdotajā darbā tika domāts paplašināt pārejas perioda hronoloģiskos ietvarus, tad prasītos pēc to precīzākas iezīmēšanas un tā satura skaidrākas atšifrēšanas. Pievēršoties otrās nodaļas saturam, tajā ir iezīmēti 1990. gada nogales notikumi un 1991. gada sākuma barikāžu laiks, kā arī tā paša gada ar Maskavas puču saistītie kontrevolucionārie notikumi Latvijā, bet te izpaliek 1990. gada maija komunistisko spēku centieni panākt Neatkarības deklarācijas atcelšanu uzreiz pēc tās pieņemšanas. Šie notikumi aplūkoti pirmajā nodaļā. Savukārt grāmatā angļu valodā ir izdevies vienuviet parādīt cīņu par PSRS varas atjaunošanu pār Latviju visa divvaldības perioda tecējumā (69.–86. lpp.).

Attiecībā uz trešo nodaļu latviešu valodā iznākušajā pētījumā autors nav vairījies parādīt ne vien sasniegto, bet arī nepaveikto iekšzemes reformās, norādot, ka ne vienmēr pie vainas bija objektīvi apstākļi, nereti arī

subjektīvi faktori bremsēja dinamisku virzību projām no padomju mantojuma. Īpaša apakšnodaļa grāmatā ir veltīta Latvijas ārpolitisko attiecību veidošanai — “Orientācija uz Rietumiem”. Te ir daudz informācijas, kas skar Latvijas ārpolitisko sakaru attīstību pēc 1991. gada 21. augusta, tomēr neatbildēts paliek jautājums, kādēļ pēc PSRS sabrukuma orientācija uz Rietumiem ārpolitikas jomā kļuva par noteicošo, bet nostādnes par Latviju kā tiltu starp Rietumiem un Austrumiem kļuva arvien efemērākas. Bez konstatējuma, ka “neitralitātes politika Latvijā nebija populāra” (71. lpp.) būtu vēlams arī analīze, kādi faktori determinēja Latvijas ārpolitisko kursu, cik to noteica vēsturiskā pieredze, cik — reālpolitiski apsvērumi, cik — objektīvi izveidojies politisko spēku samērs starptautiskajā arēnā.

Diemžēl jākonstatē, ka trešā nodaļa palikusi bez noslēdzošās apakšnodaļas, kurā tiktu analizēta 5. Saeimas vēlēšanas un 1922. gada Satversmes atjaunošana, kādēļ pilnībā tika atjaunota pirmskara Latvijas Republikas konstitucionālā iekārta. Analīzes trūkst 5. Saeimas vēlēšanu dramatiskajām peripetijām, kuru rezultātā LTF pazuda no politiskā teātra skatuves, “Latvijas ceļam” aizpildot dominējošā politiskā spēka nišu. Uz to priekšvārdā

norādījis arī J. Stradiņš. Laimīgā kārtā lakonisks ieskats šajā tēmā ir atrodams angļu valodā iznākušajā darbā (104. lpp.).

Nav šaubu, ka šīs grāmatas ir nozīmīgs pienesums jaunākās Latvijas vēstures izpētē un tās atradis lasītājus kā Latvijā, tā arī aiz robežām, ar to palīdzību varēs iepazīt ne vien emocionālo dziesmotās revolūcijas čaulu, bet arī racionāli un pragmatiski veidoto revolūcijas kodolu.

Valdis Blūzma,
Dr. hist.

Avoti

- ¹ Jundzis T. *Latvijas valsts atjaunošanas parlamentārais ceļš. 1989–1993*, 22.–23. lpp.; Deksnis E. B., Jundzis T. *The Parliamentary Route to the Restoration of Latvian Statehood, 1989–1993*. p. 40.
- ² Sk., piem., 1989. gada 25. jūlija Latvijas Tautas frontes Domes valdes paziņojumu un 1989. gada 5. augusta Latvijas Tautas frontes Domes lēmumu “Par attieksmi pret pilsoņu reģistrāciju”. Latvijas Tautas frontes muzejs. 1. f., 1. apr., 89. l., 61. lp.; *Latvijas Tautas fronte. Gads pirmais*. Rīga, 1989. 235.–238. lpp.
- ³ Latvijas Tautas frontes muzejs. 1. f., 1. apr., 89. l., 61. lp.